

СВ

КОНТРОЛЬ

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань освіти, науки та інновацій

01008, м.Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-31-55, факс: 255-33-04, e-mail: kno@v.rada.gov.ua

**Головам обласних, Київської та Севастопольської
міських державних (військових) адміністрацій**

Шановні панове!

Направляємо Вам Рішення Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій від 07.06.2023 року «Про затвердження Рекомендацій слухань у Комітеті на тему: «Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної середньої освіти: вимірювання та механізми подолання» (протокол № 122).

Принадгідно інформуємо, що Комітет буде здійснювати моніторинг і контроль щодо виконання зазначених у Рішенні рекомендацій.

Враховуючи вищезазначене, просимо Вас надавати Комітету інформацію щодо вжитих заходів.

Додаток: на 21 аркуші.

З повагою

Голова Комітету

Сергій БАБАК

Нестеренко Лідія
2553167

САС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Бабак Сергій Віталійович
Сертифікат: 26B2648ADD3032E104000000660C3100A482AD00
Дійсний до: 08.12.2024 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
04-24413-2023/124745 від 09.06.2023
Дніпропетровська обласна державна адміністрація
Дніпропетровська обласна державна адміністрація
№ 6278/01335-25 від 09.06.2023

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ОСВІТИ, НАУКИ ТА ІННОВАЦІЙ

Р І Ш Е Н Н Я

До протоколу № 122
від 07 червня 2023 року

**Про затвердження Рекомендацій слухань у Комітеті на тему:
«Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної середньої
освіти: вимірювання та механізми подолання»**

Заслухавши інформацію заступника Голови Комітету з питань освіти, науки та інновацій Колебошина С.В. про проведення слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій на тему: «Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної середньої освіти: вимірювання та механізми подолання», які відбулися 11 травня 2023 року, **Комітет з питань освіти, науки та інновацій ухвалив:**

1. Затвердити Рекомендації слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій на тему: «Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної середньої освіти: вимірювання та механізми подолання».
2. Надіслати це Рішення Кабінету Міністрів України, Міністерству освіти і науки України, Міністерству фінансів України, Міністерству культури та інформаційної політики України, Міністерству цифрової трансформації України, Міністерству закордонних справ України, Українському центру оцінювання якості освіти, Державній службі якості освіти України, Національній академії педагогічних наук України, Державній установі «Український інститут розвитку освіти», Державній науковій установі «Інститут модернізації змісту освіти», Державній науковій установі «Інститут освітньої аналітики», обласним, Київській та Севастопольській міським державним (військовим) адміністраціям.
3. Контроль за виконанням цього Рішення покласти на заступника Голови Комітету з питань освіти, науки та інновацій Колебошина С.В.

Голова Комітету

Сергій БАБАК

Затверджено
Рішенням Комітету Верховної Ради
України з питань освіти, науки та
інновацій,
протокол № 122 від 07.06.2023 р.

РЕКОМЕНДАЦІЇ
слухань у Комітеті Верховної Ради України
з питань освіти, науки та інновацій на тему:
«Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної
середньої освіти: вимірювання та механізми подолання»

Актуальність проблеми: Учасники слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій (11 травня 2023 року) відзначають актуальність питання освітніх втрат (learning losses) і освітніх розривів (learning gaps) на рівні загальної середньої освіти, які виникли та поглибилися у зв'язку з порушенням освітнього процесу через пандемію COVID-19 і повномасштабним російським вторгненням в Україну.

Протягом 2020-2023 років українська освіта зіткнулася з численними викликами: вимушеними перервами у навчанні, знищенням шкіл, відсутністю очного навчання та обмеженим доступом до нього, значними обмеженнями для реалізації дистанційного навчання, викликаними перебоями з електроенергією та інтернетом. При цьому варто зауважити, що наша країна перебуває в особливій, значно складнішій ситуації, ніж інші країни, які зазнали лише впливу пандемії. Зокрема, представники Сектору освіти Світового банку зазначають, що через пандемію та війну освітні втрати в Україні можуть становити понад один рік.

Експерти в галузі освіти наголошують на таких негативних наслідках освітніх втрат та освітніх розривів, зокрема:

- освітні втрати можуть спричинити значний негативний вплив як на розвиток особистості (зокрема через втрату можливостей для розкриття її потенціалу), так і на добробут цілих суспільств у майбутньому;
- освітні втрати поглиблюють нерівність в освіті через збільшення вже наявних навчальних розривів (наприклад, між успішністю учнів із родин з низьким і високим рівнем доходу, із сільських і міських шкіл тощо);
- освітні втрати можуть призвести до серйозних економічних наслідків у майбутньому, зокрема до зниження валового внутрішнього продукту;
- освітні втрати в країнах із нижчими доходами потенційно мають більший масштаб порівняно із багатшими країнами.

Освітні втрати й освітні розриви мають кумулятивний ефект, тобто тенденцію до накопичення й поглиблення, у разі відсутності вчасних і ефективних заходів із їх виявлення та подолання (надолуження прогалін).

На сьогодні держава не володіє повною та достовірною інформацією щодо реального впливу як карантину, спричиненого пандемією, так і війни в Україні

на рівень досягнення українськими школярами результатів навчання, визначених державними стандартами загальної середньої освіти. В Україні відсутні усталені процедури для дослідження рівня освітніх втрат і освітніх розривів на рівні загальної середньої освіти, а також не розроблено механізмів їх подолання. Через це держава не може приймати адекватних рішень у галузі освіти для компенсації та надолуження втраченого / недоотриманого.

Відтак, вищезазначені проблеми потребують вироблення цілеспрямованої державної політики. Для її створення **необхідно розробити і прийняти стратегічні документи**, які б визначали механізми вимірювання та компенсації освітніх втрат та освітніх розривів, а також відповідні механізми їх подолання.

Метою слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій є актуалізувати питання формування цілісної державної політики щодо вимірювання освітніх втрат і освітніх розривів, які є наслідком пандемії COVID-19 та війни в Україні, а також механізмів їх подолання.

У слуханнях взяли участь понад **60 осіб**, зокрема: народні депутати України - члени Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, представники Міністерства освіти і науки України, Міністерства фінансів України, Державної служби якості освіти України, Інституту освітньої аналітики, Українського інституту розвитку освіти, Українського центру оцінювання якості освіти, Національної академії педагогічних наук України, Освітній омбудсмен України, представники органів управління освітою, педагогічні працівники, представники Світового Банку, представники експертного середовища (вітчизняні та міжнародні фахівці), представники громадського сектору.

Виступили з доповідями та взяли участь в обговоренні шляхів вимірювання та механізмів подолання освітніх втрат і освітніх розривів **20 осіб**.

При підготовці слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій використані матеріали, які надійшли від учасників слухань, а також такі дослідження:

1. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році: Державна служба якості освіти України, Київ: ДСЯОУ, 2023, 64 с. <https://sqe.gov.ua/diyalnist/monitoringovi-doslidzhennya/opituvannya-doslidzhennya-vivchennya-za-2023/>.

2. Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання/Г.Бичко, В.Терещенко, наукове консультування Т.Вакуленко: Український центр оцінювання якості освіти, Київ: УЦОЯО, 2023, 30 с. URL:<http://surl.li/gkswk>.

3. Стратегія розвитку освітніх оцінювань у сфері загальної середньої освіти в Україні до 2030 року. URL:<http://surl.li/gktrcr>.

У зв'язку з вищезазначеним, учасники комітетських слухань виділяють низку проблем, які потребують фахової дискусії та врегулювання.

Освітні/навчальні втрати та освітні/навчальні розриви: сутність понять та їх взаємозв'язок. Якою термінологією користуватися для фаховості дискусій?

У вітчизняному освітньому законодавстві відсутні такі терміни, як «освітні/навчальні втрати» чи «освітні/навчальні розриви». Немає також однозначного їх наукового трактування.

У зарубіжних дослідженнях із зазначеної проблематики автори використовують цілий спектр термінів. В українську дослідницьку практику така термінологія ввійшла шляхом калькування, іноді неточного. Тому наразі в науковому просторі України побутують часто як взаємозамінні поняття «освітні втрати» / «навчальні втрати» / «втрати в навчанні» / «освітні прогалини» / «прогалини в навчанні», «освітні розриви» / «розриви в навчальних досягненнях» тощо.

Як зазначено у науковому дослідженні «Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання»¹, «говорячи про освітні втрати, більшість дослідників зосереджують свою увагу на втратах у навчанні (learning losses), що пов'язані з когнітивними навичками учнів, прогалинами в знаннях, недосягненням учнівством очікуваних результатів навчання, що визначені освітніми програмами».

Наприклад, міжнародні організації ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та Світовий банк трактують освітні втрати як будь-які втрати знань або навичок та/або уповільнення чи переривання академічного прогресу, найчастіше через тривалі пропуски або перерви у навчанні учня (*World Bank Group, 2021*).

Експерти Аналітичного центру CEDOS визначають освітні втрати як прогалини у знаннях і навичках, які виникають в учнівства під час освітнього процесу у порівнянні зі стандартами освіти та очікуваними результатами навчальних здобутків.

Разом з тим, освітні втрати не варто ототожнювати лише з навчальними втратами, оскільки поняття «освітні втрати» є набагато ширше, ніж поняття «навчальні втрати». У широкому смислі освітні втрати означають втрату можливостей для всебічного розвитку учнів: інтелектуального, соціального, емоційного, психологічного тощо. Тому є доцільним, на думку фахівців Українського центру оцінювання якості освіти, у межах родового поняття «освітні втрати» умовно виділити такі три взаємопов'язані складники:

- навчальні втрати (втрати знань, умінь, навичок, ставлень тощо),
- виховні втрати та
- зниження темпу розвитку особистості (зокрема, психологічні втрати).

Узагальнюючи різні підходи до визначення навчальних втрат, фахівці Українського центру оцінювання якості освіти дають таке визначення цьому терміну: **«навчальні втрати»** - будь-які втрати знань, умінь, навичок та/або уповільнення чи переривання академічного прогресу через паузи чи погіршення умов навчання для конкретного учня.

Пандемія COVID-19 та повномасштабне російське вторгнення призвели до втрати можливостей для соціокультурного розвитку здобувачів освіти (**виховних втрат**), що проявились у відсутності або суттєвому зниженні відвідування ними

¹ Ганна Бичко, Василь Терещенко, Тетяна Вакулєнко. «Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання». - Український центр оцінювання якості освіти.

позашкільних закладів, що популяризують культурні та національно-мистецькі традиції українського народу, а також пам'яток історії, культури, експозицій музеїв тощо.

Фахівці Інституту проблем виховання НАПН України пропонують кваліфікувати *виховні втрати* як порушення особистісного та соціального розвитку зростаючої особистості, яке виникає внаслідок науково-методичної невідповідності суспільним викликам чи системного порушення цілеспрямованого виховного процесу, що призводить до деформації її особистісних цінностей та моделей поведінки.

У період пандемії COVID-19 та повномасштабного російського вторгнення цілісний виховний процес, що проводився закладами освіти, був порушений внаслідок соціального дистанціювання, бойових дій і внутрішнього переміщення родин, окупації окремих територій держави. У цей період родинне виховання стало домінуючим типом виховання, з усіма позитивними впливами та притаманними йому недоліками. Варто зазначити, що в результаті суттєвої фізично-психологічної деформації сім'ї, спричиненої воєнними проблемами, діти часто порушують загальноприйняті цінності, норми й прийнятні правила поведінки.

Водночас учасники слухань констатують, що в умовах російської військової агресії чітко увиразнилася національна консолідація суспільства, зокрема піднесення патріотизму у дитячому й учнівському середовищі. Це проявляється у зростанні рівня залученості учнівської молоді до волонтерських ініціатив, добровільної діяльності, спрямованої на підтримку Збройних Сил України, кількості патріотичних флешмобів та акцій.

Умови повномасштабної війни вкрай негативно вплинули на загальний психолого-емоційний стан і взаємопов'язані з ним навчальні можливості учнів, призвели до суттєвих *психологічних втрат* здобувачів освіти, які проявляються у депресії, зростанні страху, тривожності та стурбованості, втраті мотивації до навчання, апатії, розгубленості та неухважності. Учасники слухань звертають увагу, що за останній рік помітно погіршився психологічний стан не тільки здобувачів освіти, а й вчителів. Особливих втрат зазнала нестійка дитяча психіка.

Варто зазначити ще один термін, що використовується для відображення реалій освіти в умовах COVID-19, - «незавершене навчання» (unfinished learning) – на позначення ситуації, коли учні не завершили курс навчання, який вони мали б завершити за навчальний рік. Незавершене навчання охоплює широкий спектр ситуацій: призупинення навчання, що спричиняє втрату учнями знань/вмінь, якими вони володіли до цього; отримання меншого обсягу знань/вмінь, ніж передбачено освітніми стандартами за навчальний рік; отримання меншого обсягу знань/вмінь, що є необхідними для успішного навчання у подальшому після закінчення школи та на ринку праці (Dorn, Hancock, Sarakatsannis, Viruleg, 2021).

Освітні розриви як родові поняття (за аналогією до освітніх втрат) включає навчальні розриви та інші види розривів, зокрема:

- навчальні розриви (learning gap) – значна та стійка різниця в академічній успішності між різними групами (категоріями) учнівства. Найчастіше навчальні

розриви спостерігаються між учнями, які походять з родин із різним соціальним статусом, різної статі (хлопцями та дівчатами), іммігрантами та корінними мешканцями, тими, хто проживає й навчається в місті та селі тощо;

- прогалина/розрив у досягненнях (achievement gap) означає будь-яку значну і стійку різницю в академічній успішності або освітніх досягненнях між різними групами учнів, наприклад, між білими учнями і представниками меншин, або учнями з домогосподарств з високим і низьким рівнем доходу (*The Glossary of Education Reform, 2013d*);

- прогалина/розрив у можливостях (opportunity gap) стосується ресурсів – нерівний або несправедливий розподіл ресурсів і можливостей.

Отже, розрив/прогалина у досягненні стосується результатів (outputs) – нерівного або несправедливого розподілу освітніх результатів і переваг, тоді як розрив/прогалина у можливостях стосується ресурсів/внеску (inputs) – нерівного або несправедливого розподілу ресурсів і можливостей.

Водночас, щоб говорити однією науковою мовою та не вносити плутанину серед учасників освітнього процесу, фахівцям слід домовитися про термінологію для використання.

Враховуючи актуальність термінологічної проблеми, учасники слухань пропонують внести зміни до Законів України “Про освіту” та “Про повну загальну середню освіту”, законодавчо визначивши зазначені терміни.

Як вимірювати освітні втрати та освітні розриви?

Щоб виміряти навчальні втрати та навчальні розриви, необхідно мати мірило (критерій), відповідно до якого виявляють величину втрат кожного конкретного здобувача освіти в Україні (таким мірилом зазвичай є вимоги освітніх програм та стандартів для певного етапу здобуття освіти), визначити точку відліку та обрати інструментарій вимірювання.

Таким чином, важливо мати дані щодо рівня навчальної успішності учнів «на вході» (наприклад, інформацію про знання та вміння учнів у доковідний та довоєнний період на відповідному рівні освіти) та порівнювані з ними дані «на виході» (відповідно інформацію про знання і вміння учнів на тому самому рівні освіти після певного періоду зупинки навчання внаслідок пандемії COVID-19 чи війни). Водночас визначити «вхідні» (доковідні та довоєнні) дані в Україні є проблематично, адже централізованої, систематичної бази даних щодо успішності здобувачів освіти на різних рівнях вітчизняної освіти просто не існує.

В Україні наявні декілька джерел даних про учнівську успішність:

1. Державна підсумкова атестація (ДПА), яку учні мали проходити після закінчення кожного рівня освіти (у 4, 9 та 11 класах). Разом з тим, уже четвертий рік поспіль ДПА не проводиться. Експерти по-різному оцінюють ефективність ДПА 4-х та 9-х класів як інструменту вимірювання навчальних втрат, враховуючи нестандартизованість інструментів, якими робиться вимірювання, що впливає на об'єктивність отримуваних даних та не дає змоги агрегувати відповідні результати в єдиній базі даних, а відтак унеможливорює будь-які аналітичні дослідження. Разом з тим, ДПА після закінчення 11 класу відбувається у форматі зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), а тому є

досить об'єктивним інструментом для вимірювання навчальної успішності випускників закладів загальної середньої освіти з окремих предметів.

2. Міжнародне дослідження PISA (2018 року та 2022 року) як найбільш об'єктивне вимірювання. Дослідження 2018 року зафіксувало, що 26% українських підлітків не досягли базового рівня читацької грамотності, 36% - математичної та 26% - природничо-наукової. Такі результати були гіршими за середні серед країн ОЕСР. Також у звіті за результатами дослідження були зафіксовані освітні нерівності, які впливали на результати учнів. Зокрема, дівчата випереджали хлопців у читанні на рік навчання, а учні з високим соціально-економічним статусом мали кращі результати. Результати циклу 2022 року будуть оприлюднені в кінці 2023 року, проте більшість експертів вже зараз прогнозують погіршення результатів учнів порівняно із попереднім циклом.

3. Вітчизняний загальнодержавний зовнішній моніторинг якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти» (перший цикл 2018 року та другий цикл 2021 року) як найбільш об'єктивне та повне вимірювання. Перший цикл загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти було проведено у 2018 році. Це дослідження проводять на репрезентативній вибірці, а тому воно є надійним джерелом даних про те, що знають і вміють українські четвертокласники. Другий цикл цього дослідження, який було проведено у 2021 році, засвідчив погіршення результатів учнів як із читання, так і з математики.

У рамках загальнодержавного моніторингового дослідження якості освіти у закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану, перший етап якого відбувся у травні цього року, заплановано провести дослідження рівня знань учнів 6 та 8 класів із математики та української мови. Це якраз ті основні дисципліни, на основі яких можна робити висновки про освітні втрати та планувати майбутній поступ учнів.

Український центр оцінювання якості освіти для вимірювання навчальних втрат пропонує дві точки відліку, які нині є фактично єдиними на освітній мапі:

- результати загальнодержавного моніторингу початкової освіти, де ми маємо результати щодо навчальних досягнень учнів із математики й читання (4 клас);

- результати міжнародного дослідження PISA, які ми отримаємо в грудні цього року. Суттєвий недолік цього дослідження - відсутність національного компонента.

Учасники слухань наголошують на необхідності розвивати систему моніторингу освітніх здобутків, навичок та втрат за допомогою національних стандартизованих тестувань на різних рівнях загальної середньої освіти. За прикладом моніторингу початкової школи, вважають фахівці, необхідно розробити національну систему моніторингу для інших ланок загальної середньої освіти. Важливо також продовжувати моніторинг якості дистанційного навчання. Правильно проведені моніторингові дослідження дадуть змогу педагогічним працівникам вибудувати індивідуальні освітні траєкторії для учнів, які мають навчальні прогалини.

Отже, актуальним питанням є розроблення Національної програми подолання освітніх втрат та освітніх розривів на рівні загальної середньої освіти, спричинених пандемією COVID-19 та повномасштабною війною в Україні, на період 2023-2030 рр. Під час розроблення такої Національної програми має бути враховане стратегічне бачення розвитку системи освітніх вимірювань із використанням стандартизованих інструментів, яка дасть уявлення про успішність учнів на різних рівнях освіти, змогу вимірювати навчальні втрати (власне, як і навчальний поступ (прогрес), дозволить побудувати стратегію їх подолання. Враховуючи те, що найбільш досконалим методом вимірювання академічної успішності є оцінювання, вищезазначена Національна програма повинна також містити комплекс заходів щодо розвитку системи освітніх оцінювань на рівні загальної середньої освіти в Україні.

Цілісна система освітніх вимірювань із використанням стандартизованих інструментів має включати, зокрема, таке:

- стандартизовані тестування на всіх або щонайменше на ключових етапах навчання;
- довготривалі загальнодержавні моніторинги якості освіти на репрезентативних вибірках;
- локальні моніторинги успішності окремих категорій учнівства в опануванні окремими предметами, розділами освітніх програм тощо;
- централізовані онлайн-платформи для вимірювання навчальних втрат і надолуження навчального матеріалу.

Варто відзначити, що у 2019 році Українським центром оцінювання якості освіти була підготовлена «Стратегія освітніх оцінювань у сфері загальної середньої освіти в Україні до 2030 року» та схвалена Колегією Міністерства освіти і науки України, в якій рекомендується розглянути можливість створення централізованої бази, яка б містила всі дані, отримані у процесі державної підсумкової атестації (ДПА) та інших освітніх оцінювань, а також передбачено різні сценарії оцінювань та необхідні моніторинги (як міжнародні, так і національні) на різних рівнях освіти. В умовах нинішніх реалій цей документ потребує оновлення.

Якими мають бути шляхи подолання освітніх втрат та освітніх розривів?

Усі сучасні дослідники сходяться в тому, що уряди країн, постраждалих від війни, повинні зосередитися на комплексній підтримці дітей в умовах війни, зокрема, надолуженні ними навчальних прогалів, забезпеченні їх необхідними ресурсами та інфраструктурою, побудові системи психологічної підтримки тощо.

В епіцентрі усіх дій з подолання освітніх втрат та освітніх розривів мають бути здобувачі освіти, вчителі та батьки як замовники освітніх послуг.

Державна установа «Український інститут розвитку освіти» пропонує такі мейнстрими подолання навчальних втрат, розривів та прогалів у навчанні, як надолуження (catch-up), поєднання (bridging), коригування (remedial), що дозволить реалізувати учням і дорослим різні життєві сценарії самоосвіти.

Першочерговим завданням є проведення національного моніторингу, який дасть уявлення щодо глибини навчальних втрат шляхом індивідуального тестування учнів на різних рівнях освіти з усіх ключових навчальних предметів, які є обов'язковими для вивчення.

Для проведення якісної діагностики успішності необхідно:

- виокремити певне ядро знань предметів з інваріативної частини, яким повинні оволодіти учні для переходу в наступний клас, і робити орієнтири на нього. Це дозволить виявити ті теми, з яких учні мають прогалини і на які варто звернути найбільшу увагу;

- розробити стандартизовані інструменти для оцінювання успішності учнів, які є запорукою якості та порівнюваності результатів освітніх вимірювань.

Результати національного моніторингу дозволять виявити освітні втрати й освітні розриви, а також відкоригувати як індивідуальні освітні траєкторії учнів, так і освітні програми для певних груп дітей.

Під час виокремлення ядра знань варто скористатися досвідом розробки у 2022/2023 діагностувальних тестів з української мови та математики в межах ініціативи «Збереження доступу до шкільної освіти», що впроваджується в межах проекту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe) на вебплатформі дистанційного навчання "Всеукраїнська школа онлайн".

Діагностичні тести з української мови та математики стали допоміжним інструментом, який надасть змогу учителям на початку навчального року продіагностувати чи потрібно додатково надолужувати прогалини у результатах навчання учнів і якщо так, то з яких тем. Таке діагностування передбачено для ключових етапів навчання - на початку 5 класу за другий цикл початкової освіти (3-4 клас), у 7 класі для діагностики адаптаційного циклу базової освіти (5-6 клас) та у випускному 9 класі для виявлення можливих прогалин за перші два роки другого базового циклу базової середньої освіти (7-8 клас).

Тестування складаються із двох блоків – первинного та вторинного. Первинне тестування учням варто пройти, щоб з'ясувати, які є прогалини з тих чи інших тем. Після проходження тесту учень не тільки отримає загальний результат, але й перелік тем, де були допущені помилки, а також матеріали для опрацювання, які допоможуть розібратися в цих темах. Учитель також отримує повний звіт з аналізом результатів тестування усього класу і кожного учня зокрема. Після надолуження прогалин рекомендовано пройти вторинне діагностування, щоб переконатися в тому, що ситуація з опануванням теми поліпшилася. У серпні 2023 року на платформі Всеукраїнської школи онлайн будуть розміщені діагностичні тести з історії України, фізики, хімії, природознавства, біології, географії та англійської мови.

Також варто звернути увагу на так зване *адаптивне комп'ютеризоване тестування* під час підсумкового оцінювання, коли комп'ютерна система при виборі тестових завдань підлаштовується під рівень учня і завдяки цьому здатна оцінити учня за більш короткий час, ніж під час традиційного тестування. Цей інструмент, на думку фахівців Українського інституту розвитку освіти, буде корисний дуже тривалий час і допоможе відстежувати успіхи реформи Нової української школи, розвиток системи української освіти.

В Україні, за невеликим виключенням, практично не застосовуються механізми, спрямовані на мінімізацію та подолання освітніх втрат та освітніх розривів. Під час презентації «Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році», організованому Державною службою якості освіти України, було зроблено акцент на тому, що в Україні **школи найчастіше компенсують втрати навчального часу через самостійну роботу учнів**. На це вказали 84% опитаних керівників міських шкіл та 78% сільських.

Серед механізмів, які можна розглядати як потенційні інструменти для подолання освітніх втрат в Україні, є наступні:

- виділення додаткових годин для індивідуальних та групових консультацій;
- розробка гейміфікованих цифрових освітніх ресурсів;
- платформи репетиторства чи/або тьюторингу.

Експерти Українського центру оцінювання якості освіти² запропонували та проаналізували переваги і недоліки інших механізмів подолання освітніх втрат, які можуть бути використані в Україні:

- другорічництво;
- навчання під час канікул;
- репетиторство за державний кошт;
- створення інтеграційних класів;
- перегляд та адаптація освітніх програм;
- розроблення додаткового контенту з ключових навчальних тем;
- розроблення додаткового якісного освітнього контенту, акцентованого на темах, що потребують надолуження;
- методична підготовка вчителів до роботи з учнями, які мають навчальні втрати;
- посилення шкільної автономії та взаємодії й співпраці вчительства.

Учасники слухань при цьому наголошують на важливості виокремлення ядра знань, розроблення адаптованих навчальних програм, а також напрацювання якісного освітнього контенту з тих тем, які потребують надолуження.

Суттєве значення для подолання освітніх втрат і розривів має переведення учнів в очний режим навчання.

Для компенсації *виховних* втрат доцільно насамперед на світоглядному, науково-теоретичному й виховному рівнях здолати у молодого покоління відчуження від своїх національно-історичних коренів, причиною якого стали невластиві українській нації нашарування меншовартості, історичної неперспективності, що до цього часу нав'язується російсько-імперським баченням стосовно нашої держави.

² Ганна Бичко, Василь Терещенко, Тетяна Вакулєнко. «Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання». Український центр оцінювання якості освіти.

У контексті подолання *психологічних* втрат варто зазначити, що 12 квітня 2023 року Верховною Радою України прийнято за основу та в цілому Закон України «Про внесення зміни до статті 51 Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників у питанні надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу».

Зазначеним актом передбачено, що не менше 10 відсотків від загальної кількості годин, передбачених на підвищення кваліфікації педагогічного працівника, обов'язково повинні бути спрямовані на вдосконалення знань, вмінь і практичних навичок у частині надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу. Реалізація цього акту матиме позитивний вплив на стан психічного здоров'я дітей під час воєнного стану та у післявоєнний період, зокрема дозволить підвищити компетентність педагогічних працівників у частині надання психологічної підтримки здобувачам освіти, сприятиме ранньому виявленню ознак психологічної травми та інших психологічних станів, попередженню появи посттравматичного стресового розладу, тривожних розладів та депресій, попередженню девіантної поведінки та профілактиці суїциду серед дітей, що пережили психотравмуючі події.

В умовах повномасштабної російської агресії також важко переоцінити значення соціально-емоційних навичок учнів, їхніх індивідуальних здібностей, що важливі для академічних успіхів, конкурентоспроможності на ринку праці, активної громадянської позиції. Ці навички, зокрема, охоплюють поведінкові моделі, внутрішній стан, підходи до вирішення завдань, здатність управляти поведінкою і почуттями.

У цьому році Україна візьме участь у першому масштабному міжнародному Дослідженні соціально-емоційних навичок, яке проводить Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) в різних країнах світу.

Учасники слухань акцентують увагу на тому, що жоден з запропонованих механізмів подолання освітніх (навчальних, виховних, психологічних) втрат не є універсальним, варто застосовувати усі зазначені кроки в комплексі, враховуючи при цьому специфіку вітчизняної освіти та її регіональні аспекти. Процес подолання освітніх втрат матиме успіх лише тоді, коли він стане спільною справою для вчителя, школи, місцевої громади, громадських та державних інституцій.

Як забезпечити диференційований підхід до різних категорій здобувачів освіти (на контрольованих Україною територіях, на недавно деокупованих територіях, на територіях, які будуть деокуповані в майбутньому, на територіях інших країн тощо)?

Нині суттєві освітні втрати й освітні розриви мають різні категорії здобувачів загальної середньої освіти України:

ті, хто перебуває на тимчасово окупованих територіях, через відсутність доступу до української освіти;

ті, хто перебуває на деокупованих територіях, через складні життєві обставини, труднощі в організації забезпечення очного навчання, брак кадрів,

відсутність підручників і навчальних посібників, обмежені можливості використання технічних засобів для навчання у дистанційному форматі;

ті, хто перебуває на контрольованій Україною території поблизу зон активних бойових дій, через відсутність нормальних умов життя й неможливість брати участь в освітньому процесі навіть у дистанційному форматі;

ті, хто перебуває на контрольованій Україною території у відносно віддалених від активних бойових дій регіонах, через тривалі перебої з електропостачанням та доступом до інтернет-зв'язку, зупинки освітнього процесу внаслідок повітряних тривог;

ті, хто перебуває за кордоном, через труднощі в організації навчання за екстернатною або сімейною формами.

Також освітні втрати й освітні розриви через надмірне навантаження можуть бути у тих здобувачів загальної середньої освіти, які перебувають за кордоном і змушені навчатися у двох школах. У зону особливого ризику також потрапляють здобувачі початкової освіти, які змушені навчатися лише дистанційно.

При розробці Національної програми подолання освітніх втрат і освітніх розривів на рівні загальної середньої освіти, спричинених пандемією COVID-19 та повномасштабною війною, на період 2023-2030 рр. потрібно визначити різні формати та механізми щодо компенсації втрат для здобувачів освіти, які мають різний доступ до освіти та місцеперебування. Важливим є визначити, які категорії здобувачів освіти втратили найбільше, без яких тем та яких знань школярі не зможуть продовжувати навчання, створивши таким чином мейнстрими подолання освітніх втрат. Також доцільно передбачити надолуження освітніх втрат у результатах навчання учнів шляхом застосування академічного тьюторингу.

Який зарубіжний досвід подолання навчальних втрат можна використати в Україні?

У міжнародній практиці сьогодні використовуються декілька підходів до оцінювання освітніх втрат. Один з них, який доцільно розглянути для впровадження в Україні, ґрунтується на мінімальному рівні володіння навичками (Minimum proficiency level, MPL). Мінімальний рівень володіння навичками трактується як еталон базових знань у певній предметній області, зокрема з математики, читання тощо, який вимірюється за допомогою оцінювання результатів навчання. Для забезпечення порівнянності в рамках методології оцінювання MPL розроблено дескриптори з читання і математики для місцевих, національних та міжнародних тестувань.

Міжнародний досвід засвідчує, що ключовою умовою для мінімізації рівня освітніх втрат є поновлення навчального процесу. Рамка відновлення навчання RAPID (Reach&retain, Assess, Prioritize, Increase, Develop), запропонована ЮНІСЕФ, передбачає такі дії:

- охопити (Reach) кожную дитину та утримати (retain) її в школі,
- оцінити (Assess) її поточний рівень знань,

- пріоритезувати (Prioritize) базові знання/навички (фундаментальні основи), передусім з читання і математики,
- підвищити (Increase) інтенсивність наздоганяльного/компенсаторного навчання, щоб надолужити пропущений матеріал/втрачені знання;
- розвивати (Develop) психосоціальне здоров'я та благополуччя (UNESCO, UNICEF, World Bank, 2022).

ЮНЕСКО пропонує генералізовані інструменти компенсації освітніх втрат.

Консолідація змісту освіти (навчальних програм та навчально-методичного забезпечення) відповідно до рівнів навчальних досягнень учнів, а не стандартів освіти. Такий підхід передбачає виокремлення для навчання ключового матеріалу, навіть якщо цей матеріал зазвичай вивчався в попередніх класах.

Збільшення кількості навчальних годин. Рекомендовано варіанти подовження навчального дня, навчального року, запровадження літньої школи для всіх учнів чи тих, хто її потребує. Важливо ретельно обміркувати, які заходи будуть найбільш прийнятними в даному контексті, а також які стимули і компроміси для вчителів, учнів та їхніх родин, щоб максимізувати відвідуваність.

Підвищення ефективності навчання. Щоб підвищити ефективність, освітні системи повинні підтримувати ініціативи, які збільшують обсяг навчання, що відбувається в класі. Існує декілька ефективних заходів:

- *цілеспрямоване навчання*, яке передбачає оцінювання рівня підготовки учнів і групування учнів за рівнем знань, а не за віком чи класом, на певні проміжки часу протягом навчального дня та канікулярних періодів. Вчителі пристосовують викладання до рівня навчання учнів, а не до передбачуваного початкового рівня чи очікуваного за навчальною програмою. Моделі цілеспрямованого навчання включають групування за рівнями навчання протягом певних періодів навчального дня, табори інтенсивного навчання протягом навчального року або моделі літніх таборів;

- *структурована педагогіка* – це комплексний і послідовний пакет заходів, спрямованих на покращення викладання та навчання в класі. Програми включають посібники для вчителів, які містять щоденні плани уроків, тренінги та коучинг для вчителів, щоб зміцнити навички викладання цих уроків, а також матеріали для учнів, які надаються у співвідношенні 1:1. Зазвичай існують інструменти для моніторингу прогресу навчання в класі та суттєва підтримка шкіл і вчителів. Технології можуть бути використані для полегшення структурованих педагогічних втручань, але лише за наявності таких передумов, як доступ до програмного забезпечення, цифрової архітектури, надійного зв'язку та навичок роботи з цифровими технологіями;

- *репетиторство в малих групах.* Існують переконливі докази того, що репетиторство може суттєво підвищити успішність учнів, особливо серед учнів з низьким рівнем успішності, але ефективність цього підходу значною мірою залежить від розміру групи та частоти занять. Репетиторство є найбільш ефективним, коли на одного репетитора, який може бути вчителем, найманим асистентом або волонтером, припадає від одного до чотирьох учнів. Навчання

може відбуватися під час шкільних занять або після них, віч-на-віч або онлайн, залежно від того, що відповідає контексту;

- програми самонавчання дають змогу учням поступово просуватися до оволодіння базовими навичками. Самонавчання можна використовувати з обмеженим втручанням і керівництвом викладача. Вправи можуть виконуватися за допомогою олівця та паперу, або в системах, де є відповідні технології в школах чи вдома, корекція може відбуватися за допомогою комп'ютерних програм самонавчання (*UNESCO, UNICEF, World Bank, 2021*).

Ліквідація цифрового розриву в освіті. Країнами ЄС схвалено політичну ініціативу для підтримки стійкої й ефективної адаптації систем освіти та навчання країн-членів ЄС до цифрової ери – «План дій щодо цифрової освіти на 2021–2027 роки» (*Digital Education Action Plan (2021–2027)*). Цим документом затверджено довгострокове стратегічне бачення високоякісної, інклюзивної та доступної європейської цифрової освіти.

Андреас Шляйхер, директор із питань освіти в Організації економічного співробітництва та розвитку, дослідивши освітню ситуацію в країнах, що зазнали природних катаклізмів та воєн, запропонував власне бачення стратегії для урядів і надав такі поради:

- сформуванню нового бачення освітнього процесу, а тоді надолужувати прогалини;
- паралельно з навчанням передбачити емоційну підтримку;
- використовувати цифрові технології;
- використати програми наставництва, які довели свою ефективність у світі;
- зробити усе, щоб не залишати дітей на повторний рік.

Програма наставництва, яка успішно спрацювала у Великій Британії, фінансується урядом і передбачає, що викладацький склад поєднує три групи: програми онлайн-викладання, онлайн-репетиторства та заняття зі студентами університетів у ролі викладачів.

Схожа система є також в Іспанії, де використовують кваліфікованих викладачів для онлайн-навчання та репетиторства. Її реалізували в Мадриді та Каталонії у 2020-2021 роках, коли школи вже відновили роботу. Усі ментори пройшли відбір, отримували плату та різні вигоди від викладання. Менторство також було спрямовано на надання психосоціальної та емоційної підтримки.

Найбільш переконливий результат в окремих штатах США дає офлайн-репетиторство в малих групах по 2–6 школярів. Місцева громада оплачує працю репетиторів. У штаті Теннессі збираються надати таку допомогу 50 тис. учнів.

Італія застосовує ще один принципово інший спосіб допомоги учням: збільшує штат школи, щоб на кожного вчителя припадало менше дітей. Йому віддають перевагу 22% країн, які намагаються подолати освітні втрати. Торік в Італії додатково набрали 24 тис. педагогів.

У Сенегалі для всіх школярів, які не засвоюють шкільну програму з 1-го до 5-го класу, створили двомісячні літні курси.

У Німеччині набирають помічників вчителів з-поміж педагогів-пенсіонерів та студентів педагогічних закладів вищої освіти. Вони не викладають, але

допомагають із повторенням матеріалу. Це значно підвищує кількість часу та уваги, які отримує кожен школяр. На державному рівні по всій країні надають фінансову допомогу школам, де найбільше дітей із соціально-незахищених родин, а також створюють для школярів безкоштовні державні курси підготовки до іспитів.

Крім цього, у європейських країнах існують так звані програми надолуження (catch-up programs), які також продемонстрували свою ефективність. Наприклад, у Великій Британії такі програми існували до пандемії. Нині зазначені програми успішно впроваджуються у закладах загальної середньої освіти Житомирської області.

За прикладом програм академічного тьюторингу Іспанії, Італії та Британії в Україні спільно з громадською організацією "Навчай для України" та Світовим Банком успішно реалізується масштабний проект «Освітній суп», який розпочався у квітні 2022-го року. Він передбачає безкоштовні онлайн-заняття зі шкільної програми у форматі академічного тьюторингу для учнів 5-10-х класів з української мови, математики та історії України. Цей проект є першим і поки що єдиним проектом, спрямованим на компенсацію освітніх втрат, та охопив уже 7000 дітей і 500 вчителів, які здобули тьюторські компетенції. Як засвідчили попередні результати проекту, 6 тижнів занять з тьютором дорівнює трьом місяцям додаткового навчання з кожного предмету.

Варто зазначити, що подолання освітніх втрат від COVID-19 стало можливістю для багатьох країн переосмислити власні освітні системи. Цей зарубіжний досвід слугує зразком і для перезапуску вітчизняної освіти, її відновлення й щонайшвидшої розбудови як більш якісної, справедливої й стійкої до викликів системи.

Визначення фінансового ресурсу для забезпечення заходів з вимірювання та компенсації освітніх втрат і розривів

Забезпечення заходів з вимірювання та компенсації освітніх втрат і розривів потребують додаткового фінансового ресурсу за рахунок державного бюджету та коштів від зарубіжних донорських організацій.

Окрім того, розроблення та реалізація Національної програми подолання освітніх втрат і освітніх розривів на рівні загальної середньої освіти, спричинених пандемією COVID-19 та повномасштабною війною, на період 2023-2030 рр., потребує фінансування у рамках корегування Державного бюджету на 2023 рік.

Керівники департаментів освіти і науки обласних державних адміністрацій - обласних військових адміністрацій звертають увагу на такі проблеми:

- відсутність у місцевих бюджетах достатнього фінансування на здійснення гарантованих та законодавчо встановлених виплат педагогічним працівникам у повному обсязі, зокрема за години варіативної екадрової робочих навчальних планів (факультативів, курсів за вибором, спецкурсів тощо);

- додаткову потребу коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, оскільки через відсутність фінансування діти з особливими освітніми потребами не отримують якісних освітніх послуг.